

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНОГО

РЕСУРСОЗНАВСТВА	8
------------------------------	---

1.1. Рекреаційне ресурсознавство як складова комплексного країнознавства та краєзнавства	8
1.2. Рекреаційний потенціал території: поняття та структура. Територіальна рекреаційна система	16
1.3. Поняття туристичних ресурсів та підходи до їх класифікації	34
Запитання для самоперевірки	51
Список використаної літератури до розділу	52

РОЗДІЛ 2

ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ	55
---	----

2.1. Сутність природних рекреаційних ресурсів	55
2.2. Кліматичні умови України для організації туризму	60
2.3. Ресурси рельєфу України	82
2.4. Водні та пляжні рекреаційні ресурси України	94
2.5. Бальнеологічні ресурси України	114
2.5.1. Мінеральні лікувальні води	114
2.5.2. Лікувальні грязі	122
2.5.3. Інші природні лікувальні ресурси	129
2.6. Біотичні ресурси України	130
2.7. Природоохоронні території як об'єкт рекреації	154

Запитання для самоперевірки	178
Список використаної літератури до розділу	179

РОЗДІЛ 3

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ 185

3.1. Поняття культурно-історичних ресурсів та їх класифікація	185
3.2. Археологічні пам'ятки України	205
3.3. Архітектурні пам'ятки України	220
3.3.1. Пам'ятки оборонної та фортифікаційної архітектури	235
3.3.2. Пам'ятки цивільної архітектури	245
3.3.3. Пам'ятки сакральної архітектури	252
3.3.4. Народна дерев'яна сакральна архітектура України	270
3.4. Пам'ятки історії України	288
3.5. Музеї як об'єкти пізнавального туризму	295
3.6. Осередки традиційної культури України	307
Запитання для самоперевірки	327
Список використаних джерел до розділу	328

РОЗДІЛ 4

ІНДУСТРІЯ ТУРИЗМУ 336

4.1. Поняття, складові та підходи визначення індустрії туризму	336
4.2. Суб'єкти туристичної діяльності України	349
4.3. Підприємства готельного та ресторанного господарства України	354
4.3.1. Підприємства готельного господарства	354
4.3.2. Санаторно-курортне господарство	361
4.3.3. Підприємства ресторанного господарства	370
4.4. Транспорт та транспортна інфраструктура в туризмі	375
4.5. Кадрове забезпечення індустрії туризму	387
4.6. Виробництво та реалізація товарів туристичного попиту. Сувенірна продукція у туризмі	395
Запитання для самоперевірки	401
Список використаних джерел до розділу	401

РОЗДІЛ 5**ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ**

ТЕРИТОРІЙ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	408
5.1. Території рекреаційного призначення у районному плануванні	408
5.2. Рекреаційне районування України	430
5.3. Туристична дестинація	446
5.4. Управління розвитком рекреаційних територій	455
Запитання для самоперевірки	467
Список використаної літератури до розділу	468

ПЕРЕДМОВА

Базова підготовка фахівця у сфері туризму неодмінно пов'язана з вивченням туристичних ресурсів. Фахові дисципліни, такі як «Туристичні ресурси України», «Рекреаційні комплекси світу», «Основи туризмознавства», формують необхідну систему знань про туристичний потенціал України, окремих її регіонів, набуття вмінь комплексного оцінювання туристичних ресурсів.

Головна мета даного посібника – систематизація підходів до класифікації туристичних ресурсів, формування цілісного уявлення про туристичний регіон, окремі географічні та адміністративні відмінності, вплив природних та соціально-економічних, історико-культурних факторів на розвиток рекреації.

Навчальний посібник складається із п'яти розділів, завданням яких є висвітлення усіх компонентів, що впливають на рекреаційний потенціал та формують туристичний регіон.

Перший розділ розглядає поняття туристичних ресурсів, чинники формування туристичного потенціалу, критерії оцінки туристичних ресурсів. Другий і третій розділи розглядають природні рекреаційні та культурно-історичні ресурси.

Третій розділ побудований за логікою розподілу туристичних ресурсів відповідно до класифікатора нерухомих пам'яток культурної спадщини, приділено увагу пам'яткам архітектури, нематеріальної спадщини.

Четвертий розділ розглядає соціально-економічні ресурси або інфраструктуру туризму та учасників ринку туристичних послуг: суб'єкти туристичного ринку (туристичні оператори та агенти, колективні засоби розміщування, заклади

ресторанного господарства), а також галузі, що безпосередньо пов'язані з перевезенням (транспорт), підготовкою кадрів для туристичної галузі, виготовленням сувенірів.

П'ятий розділ розглядає підходи до районування території України, особливості планування розвитку туризму на територіях рекреаційного призначення, а також стратегічні напрямки розвитку та управління туризмом на регіональному рівні.

Щиро сподіваємось, що цей посібник стане у нагоді здобувачам освіти за спеціальністю «Туризм», викладачам та усім зацікавленим у вивченні туристичного потенціалу України.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ РЕКРЕАЦІЙНОГО РЕСУРСОЗНАВСТВА

1.1. Рекреаційне ресурсознавство як складова комплексного країнознавства та краєзнавства

Будь-яка діяльність людини пов'язана з використанням певного виду ресурсів, що є передумовою або засобом створення відповідних матеріальних чи духовних благ для суспільства. Особливості використання ресурсів, їх оцінка, склад, розміщення сприяють виникненню нової міжгалузевої науки – ресурсознавства.

За Н. Ф. Реймерсом, «ресурсознавство – міжгалузева дисципліна, об'єктом дослідження якої є інтегральний ресурс і яку складають окремі види ресурсів: природних, матеріальних, трудових, а також взаємозв'язок усіх природних факторів життя суспільства із соціально-економічним розвитком людства» [24].

Ресурси, зі свого боку, є будь-якими джерелами та передумовами отримання необхідних людям матеріальних та духовних благ, які можна реалізувати при відповідних технологіях та соціально-економічних відносинах. Ресурси загалом розподіляються на три основні групи: матеріальні, трудові, зокрема й інтелектуальні, та природні.

Інтегральний ресурс – це системна сукупність усіх конкретних видів природних ресурсів – речових, енергетичних, інформаційних – як факторів життя суспільства у співвідношенні з матеріальними та трудовими ресурсами. Ця інтеграція характеризується тим, що якісна

та кількісна зміна одного з ресурсів (факторів) призводить до більш або менш помітних змін у якості та кількості інших ресурсів.

З розвитком суспільства та виникненням нових технологій, змінюю співвідношення виробничої сфери та сфери послуг усе більше природних, соціально-економічних ресурсів залучаються для потреб рекреації.

XX століття характеризується активним розвитком туризму та розширенням ресурсної бази туристичної діяльності, виникненням нових видів туризму та залученням іноді специфічних природних та антропогенних ресурсів для організації туризму.

Рациональне використання природних ресурсів для організації туристичної діяльності й залучення соціально-економічних і культурно-історичних об'єктів та ресурсів у туристичну діяльність сприяли розвитку рекреаційної географії, географії туризму, комплексного країнознавства та туристичного краєзнавства.

А. С. Кусков виділяє туристичне ресурсознавство, яке вважає одним з найважливіших розділів географії туризму та комплексного країнознавства [11]. Комплексне країнознавство, за Я. Г. Машбіцем, тісно пов'язане з географічним ресурсознавством, завданням якого є оцінка забезпеченості країн та регіонів різними видами природних ресурсів, виявлення основних типів їх сполучення, надання картини природокористування [14].

А. С. Кусков також виділяє в рамках комплексного країнознавства галузеві розділи: історико-культурні, фізико-географічні, соціально-економічні, політичні, демографічні, рекреаційні тощо.

Як і більшість складових суспільної географії, комплексне країнознавство розглядається у єдності трьох аспектів: природа – населення – господарство, водночас усі складові мають сприйматись у триєдиній сукупності.

У процесі формування образу країни або регіону використовують схему комплексної країнознавчої характеристики (країнознавчий паспорт), яка складається з таких елементів:

- 1) географічне положення та його країнознавчі наслідки;
- 2) природні та екологічні умови країни, її природно-кліматичне районування;
- 3) історико-культурна характеристика країни та її окремих регіонів;

- 4) населення країни та історія його формування (чисельність, щільність, расовий та етноконфесійний склад, мови, звичай, традиції народів);
- 5) соціально-економічна характеристика країни (основні галузі економіки країни, райони спеціалізації, транспортні комунікації та інфраструктура туризму);
- 6) політико-географічна характеристика країни;
- 7) рекреація і туризм (особливості розміщення рекреаційних ресурсів, туристичних зон, центрів, їх спеціалізація);
- 8) загальні тенденції розвитку країни [11].

А. С. Кусков визначає місце туристичного ресурсознавства як частини комплексного країнознавства, що, зі свого боку, є складовою туристичного країнознавства, основою якого є оцінка туристичних ресурсів окремих країн та регіонів. Туристичне ресурсознавство безпосередньо пов'язане з трьома основними групами ресурсів: природних, культурно-історичних та соціально-економічних. Особливості їх оцінювання і складають предмет вивчення туристичного ресурсознавства.

Водночас вивчення туристичних ресурсів, їх розміщення, загальні характеристики та рекреаційний потенціал окремих регіонів країни є складовою частиною туристичного краєзнавства.

Українські вчені Я. Жупанський і В. Круль розглядають національне краєзнавство як цілісну, нерозривну й відкриту систему, яка функціонує у світі тривимірних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство) та соціум (соціальне краєзнавство) [27]. Останній виступає інтегруючою похідною активної соціальної функції людини. Він включає літературне, мистецьке, архітектурне, етнографічне краєзнавство тощо.

Туристичне краєзнавство формується на стику географічного, економічного, історичного й етнологічного краєзнавства, а також туризмознавства та рекреалогії завдяки міждисциплінарному синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань.

За Н. Ф. Реймерсом, ресурси рекреаційні – частина природних та культурно-історичних ресурсів, що забезпечують відпочинок як засіб підтримки й відновлення працездатності та здоров'я людей.

Відповідно, розрізняють культурно-історичні, природні соціально-економічні ресурси, які виступають ресурсами туризму. На даному етапі розвитку суспільства їх використання придатне для надання туристичних послуг [24].

Активне дослідження рекреаційних ресурсів, застосування методики оцінки територій для рекреації пов'язане з розвитком рекреаційної географії.

Рекреаційна географія – це комплексна географічна дисципліна, яка вивчає територіальну організацію рекреаційного господарства та особливості рекреаційної діяльності людини в межах певних територій – територіальних рекреаційних систем різних типів та рангів [21].

За Д. Ніколаєнком, М. Мироненком, рекреаційні ресурси – це об'єкти та явища природного та антропогенного походження, які можна використовувати з метою відпочинку, туризму та лікування і які впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування окремих рекреаційних районів та центрів, визначають їх спеціалізацію [15; 16].

Н. П. Крачило також наголошує, що поняття «рекреаційні ресурси» є ширшим, ніж поняття «туристичні ресурси», оскільки вони охоплюють компоненти природи, соціально-економічні умови та культурні цінності як умови задоволення всіх рекреаційних потреб людини [9].

Необхідно визначити різницю між рекреаційним та туристичним ресурсознавством, звернувшись до базових понять рекреаційної географії: рекреація, туризм, відпочинок тощо.

Рекреація – це певний комплекс специфічних видів діяльності людини, спрямованих на відновлення фізичних і духовних сил, реалізація яких проходить на спеціалізованих територіях і здійснюється у вільний час [21].

Відпочинок (дозвілля) – специфічна діяльність людини, не спрямована на нагальне задоволення фізичних і духовних потреб.

Туризм – тимчасовий виїзд людей з місця їх постійного проживання в іншу країну або місцевість у межах своєї країни з метою оздоровлення, пізнання, у професійно-ділових та інших цілях, без заняття оплачуваною діяльністю у відвідуваному місці на термін, що перевищує 24 години до одного року й із зобов'язанням покинути країну або місце у певний строк [28].

На думку А. С. Кускова, В. Л. Голубєва, Т. Н. Одинцової, **рекреація і туризм** взаємодоповнюються та перехреснюються: до рекреації належать усі види діяльності, що не обов'язково пов'язані зі зміною місця проживання для надання рекреаційних послуг; туризм передбачає виїзд за межі постійного місця проживання відпочиваючих до місць (зон, районів) надання туристичних послуг.

Відповідно, туризм є складовою частиною рекреації, оскільки рекреаційна діяльність є значно ширшою і охоплює надання послуг як у місцях постійного проживання, так і поза межами місця проживання відпочиваючих.

В. С. Новіков вважає, що рекреація і туризм – дві сфери людської діяльності, дві системи, які розвиваються паралельно, мають різну структуру, проте у багатьох аспектах взаємопроникні та взаємодоповнюючі [17].

Отже, **рекреаційне ресурсознавство** – це комплексна міжгалузева дисципліна, яка знаходиться у межах суспільної географії (комплексне країнознавство, географія туризму, рекреаційна географія тощо) і вивчає природні, культурно-історичні, соціально-економічні ресурси, оцінює їх кількісні та якісні характеристики, їх територіальне розміщення та потенціал використання у рекреаційній діяльності окремих територій (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Взаємозв'язок рекреаційного ресурсознавства з географічними науками